

ПРИНЦИП ПАРТНЕРСЬКИХ СТОСУНКІВ З ПРИРОДОЮ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО ОБРАЗУ СВІТУ Й ЛЮДИНИ

Розв'язання надскладної кризової ситуації в системі «суспільство – природа» можливе лише за умови кардинальних змін в усвідомленні людством свого місця у світі, зміни принципів свого відношення до природи.

Сучасний світ – це світ глобальних змін, які вже відбулись. Цей світ виявляє себе і в нових технологіях, і в нових формах життя, і в нових формах світобачення та світорозуміння, і, на жаль, в глобальних небезпеках. Науковці фіксують протиріччя між новими реаліями нашого існування та усталеними (застарілими) формами і способами нашого ставлення до світу.

Європейська культура знайшла своє втілення в техногенній цивілізації. Її соціокультурні засади були закладені ще в античності, від якої сучасна Європа успадкувала наукову раціональність і демократичні форми організації соціального життя. Згодом «смысловий каркас» техногенної цивілізації було розроблено і реалізовано в ідеалах і доктринах діячів Ренесансу, Реформації та Просвітництва. До них слід віднести: а) визнання перетворюючої діяльності домінуючим ставленням до світу; б) ставлення до природи як до матеріалу людської діяльності й сукупності ресурсів; в) розуміння свободи як оволодіння зовнішніми обставинами людської життєдіяльності та контроль над ними; г) значущість влади, здійснюваної як панування та контроль; д) особлива цінність надається науково-

технічній раціональності, до якої ставляться як до основи природоперетворення і загальної основи усього людського буття.

На тлі цих смислових комплексів усталився та почав домінувати в свідомості людей принцип «панування» над природою, сформувався жорстко «утилітарне» ставлення до природи. Це зіграло не останню роль у формуванні та поглибленні екологічної кризи. Тому подолання кризи в системі «суспільство – природа» значною мірою залежатиме від кардинальних змін у свідомості людей щодо їх ставлення до природи, зокрема, в заміні принципу «панування» над природою принципом партнерських відносин з нею.

Останній розробляється в процесі становлення нового образу світу та людини, що відповідають добі постнекласики. Головні тенденції культури ХХ – ХХІ ст. постають як різні способи виявлення нових рис світу й людини. Так, у живопису та кіно фіксується поступове подолання способу відображення світу тільки з однієї точки зору; у музиці – відмова від ладу й тональності, визнання всіх елементів звукоряду рівноправними; у літературі – впровадження «вільного стилю», відмова від позиції автора як усезнаючої абсолютної інстанції. У природознавстві необхідність узгодити новітню фізику з класичною привела Нільса Бора до обґрунтування принципу доповнювальності. Тепер некласична наука визнає однаково істинними описи тих самих об'єктів (наприклад, виконані різними математичними способами рівняння Гейзенберга та Шредингера); отже, і наука визнає багатоманітність істини.

Український філософ, академік В. І. Шинкарук зазначав: «Розвиток людського духу наближає нас до переконання, що в одному предметі може співіснувати багато істин» [1]. Визнання та усвідомлення вихідної багатоманітності світу є підґрунтям процесу діалогізації культури, що розпочався зі ствердження «багатоголосності» тексту в межах постмодерну.

Діалог (міжкультурне спілкування), на противагу всім формам монізму та уніфікації, спричинив культурні переорієнтації, які науковці охарактеризували як «комунікативний поворот» у сучасній історичній добі. Парадигма діалогової комунікації у ХХ – ХХІ ст. набуває форми провідної тенденції розвитку філософії та цивілізаційного поступу.

Культура діалогу – це насамперед культура взаємодії, а не дії; це сприйняття ситуації Іншого і досягнення (компромісної по суті) позиції; це ствердження партнерських відносин між людиною та зовнішнім щодо неї буттям – природою, цінностями іншої культури, тілом самої людини. Діалог має здійснюватись як взаємне прийняття на підґрунті розуміння й порозуміння, на підґрунті принципів толерантності, відкритості, демократичності.

У контексті окреслених парадигмальних змін у культурі ХХ – ХХІ ст. виникає усвідомлення необхідності заміни принципу панування людини над природою, що сприяє скочуванню людства до екологічної прірви, принципом партнерських стосунків з нею.

Останній передбачає ставлення до природи як до цінності, на противагу принципу панування над природою, який реалізується в утилітарно-прагматичному ставленні до неї. Ціннісне ставлення визначається як таке, в якому активність людини спрямована на формування і підтримку розуміння значущості об'єктів оточуючої реальності (природи) не лише для її життєдіяльності, а й для збереження життя взагалі. Переконання у тому, що природа є цінністю, набуває особливого значення в умовах екологічної кризи.

Ставлення до природи як до цінності знаходить конкретизацію, зокрема, у розробці таких проблем, як формування уявлення про природу як естетичну цінність, питання морального статусу тварин тощо.

Прихильники неутилітарного підходу закликають захищати і оберігати природу, мотивуючись при цьому не тим, що ми можемо від неї отримати якусь користь, мотивом має бути уявлення про цінність природи самої по собі, незалежно від її корисності. Так, наприклад, видатний природодослідник Олдо Леопольд, наголошуючи на необхідності поширити моральну відповідальність з суто міжособистісних стосунків на відносини з природою, закликав: «...облиште вважати шанобливе поводження із землею суто економічною проблемою. Розглядаючи кожне питання, шукайте не лише те, що економічно вигідне, але й те, що добре етично та естетично» [2, с.221].

Людина може вбачати в контактах з природою психологічно значиму для себе цінність, здійснювати своє фундаментальне прагнення з'єднатись зі світом в єдине ціле і вийти із стресів та конфліктів індустріально-урбанізованого способу життя.

Р. і В. Рутлі припустили, що у цьому випадку цінна не стільки сама по собі незаймана природа, скільки той стан духу, який нею створюється, включаючи в себе « почуття благоговійної просвітленості, переживання краси» [3, с.152].

Подібний стан духу, як один із важливих способів людської буттєвості, описує український філософ Г.І. Горак: «Людина здатна переживати стани причетності до космічного простору, до природної гармонії, до Універсуму як такого. Ці стани знайомі кожному, хоч переживаються вони по-різному. Відпочиваючи в лісі, на самоті, вдалині від міського шуму, повсякденних турбот раптом відчуваєш себе його органічною часткою. Черпається в цьому стані величезна духовна наснага, духовне очищення, без якого неможливе повноваге існування» [4, с.89].

Таким чином, спілкування з природою є необхідним людині для її повноцінного життя, психічного здоров'я, духовного збагачення. Турбуючись про природу, оберігаючи її, людина тим самим забезпечує умови власного повноцінного існування у світі.

Уявлення, на які спиралась практика природоперетворюючої діяльності, що привела до кризової ситуації в системі «суспільство – природа», зазвичай виключали естетичний підхід до природного середовища проживання людини.

Науково-технічна революція суттєво вплинула на духовні потреби людства. Характер сучасного промислового і сільськогосподарського виробництва, в якому особливого значення набувають системи машин та автоматів, що опосередковують зв'язок людини з природним середовищем, з одного боку, сприяють проникненню всередину природи, а з іншого – відчужують її від живої споглядальної діяльності, пов'язаної з естетичними переживаннями. На цьому шляху розриваються особистісні зв'язки з природою, що існували в попередньому соціальному досвіді. Щоб подолати цей розрив людина прагне до безпосереднього (без утилітарних інтересів) спілкування з природою, у якому кінцевим результатом є естетичний ефект.

Естетичне почуття виникає в конкретній ситуації взаємодії людини з природою, воно багате на позитивні емоції, не потребує спеціальної інтелектуальної підготовки, хоча й ґрунтується на досить високому рівні духовної культури. Тут природа виступає в естетичному значенні, як духовна цінність.

Цілеспрямована, творча зустріч людини з красою природи змінює її духовний світ, збагачуючи глибшим сприйняттям таких вищих моральних норм, як добро, благо, рівність. Відчуття природи піднімає людину над повсякденністю, переводить у стан піднесеного світовідчуття, відгороджує особистість від несуттєвого, другорядного, допомагає зосередитись на гуманістичних аспектах буття.

Естетичні зв'язки людини з природою не завжди можна підрахувати. Внаслідок контакту з природою відбуваються певні зміни у свідомості та почуттях особистості. При цьому виявляється гуманістична спрямованість, пов'язана з усуванням психічної напруженості. Оптимістичне бачення світу сприяє усвідомленню позитивних сторін буття, викликає підсвідоме прагнення проникнути у ще незвіданий світ позитивних почувань та прагнень.

Краса природи викликає у людини комплекс позитивних відчуттів: безпеку, розслабленість, спокій, тепло, свободу, доброзичливість, щастя. Американські спеціалісти вважають, що це пов'язано з почуттям психологічного комфорту як результату тривалої еволюції людства. Таким чином, людська генетика постійно має потребу в природному зразку, природній красі, гармонії.

Отже, насолода, яку отримує людина від споглядання дикої природи сприяє духовній, мислительній, взагалі будь-якій творчій діяльності. Контакт з живою природою сприятливо впливає на людину, позбавляючи її від стресів і перевтоми, пробуджує й оновлює душу, даючи їй нову енергію для морального життя.

ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ: ВИПРОБУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Більшість авторів, зокрема зарубіжних, зауважують, що принципи і норми етики традиційно носили антропоцентричний характер і поширювались лише на безпосередні дії людини стосовно іншої людини. Природа ж не потрапляла у сферу моральної оцінки. Її стан в цілому не залежав від характеру і масштабів людської діяльності. Зміни, які привносила у середовище проживання людина, носили обмежений, локальний характер і оцінювались вони переважно під прагматичним кутом зору. Однак, вже на початку минулого століття обсяг і сила впливу людства на природу, за відомим висловом В. Вернадського, став порівнюваним із геологічними процесами. Наростання кризових екологічних тенденцій змусило багатьох вчених відмовлятися від суто антропоцентричного уявлення про моральність і шукати можливості включення природи, зокрема тварин, у сферу моральної відповідальності людини.

Отже, технічний базис сучасної цивілізації смислово відповідає її фундаментальним цінностям. Приборкання техніки, докорінне виправлення екологічної ситуації потребують перегляду засадових культурних цінностей, вироблення і засвоєння нових, серед яких вагоме місце посідає принцип партнерських стосунків людини з природою.

Література

1. Шинкарук В. І. Інтерв'ю кореспонденту газети «День» / День. – 1990. – № 14.
2. Леопольд О. Календарь песчаного графства/ О.Леопольд. – М.: Мир, 1983. – 248 с.
3. Василенко Л. И. Отношение к природе: «традиция управления» и «традиция сотрудничества»/ Л.И.Василенко // Вопросы философии. – 1987. – №7. – С. 145-154.
4. Горак Г. І. Філософія: (курс лекцій). – К.: Вілбор, 1997. – 272 с.